

L'Ausiàs March barroc de l'hel·lenista Vicent Mariner (1633)

The Ausiàs March baroque by the Hellenist Vicent Mariner (1633)

JOSEP SOLERVICENS
jsolervicens@ub.edu

Universitat de Barcelona

Resum: El model de canonització de poetes en vulgar que instaura el Renaixement italià es va aplicar parcialment a Ausiàs March a partir de l'edició barcelonina de 1543, però un dels elements essencials d'aquest model, la vida de l'autor situada en els prolegòmens de la seva obra completa, no apareix, paradoxalment, fins a la publicació de la versió llatina del corpus poètic de March, a càrrec de l'hel·lenista valencià Vicent Mariner el 1633. Mariner és conscient que, procedint així, no solament aporta prestigi a March sinó que el canonitza i l'internacionalitza. Per fer-ho manté els patrons biogràfics que havien estat ben establerts al Renaixement italià i alguns dels paradigmes ja aplicats a March en els prolegòmens cincentsistes. Tanmateix, és rellevant que insereixi el paper del poeta i el sentit de la seva obra en un enfocament global vinculable ja al nou paradigma del Barroc, amb els conceptes d'enginy, agudesa i meravella com a elements centrals que expliquen la creativitat i la qualitat literària de March, com si d'un poeta coetani es tractés.

Paraules clau: Ausiàs March, canonització, enginy, meravella, Barroc

Abstract: The canonization model of Vernacular poets established by the Italian Renaissance was partially applied to Ausiàs March from the 1543 Barcelona edition, but one of the essential elements of this model, the life of the author located in the prolegomena of his complete work, does not appear, paradoxically, until the publication of the Latin version of March's poetic corpus by the Valencian Hellenist Vicent Mariner in 1633. Mariner is aware that, by proceeding in this way, he does not only bring prestige to March but he canonizes and internationalizes the poet. To do this, he maintains the biographical patterns that had been well established in the Italian Renaissance and some of the paradigms already applied to March in the prolegomena of the 16th century. However, it is relevant that he inserts the role of the poet and the meaning of his work in a global approach that can already be linked to the new Baroque paradigm, with the concepts of ingenuity, wit and wonder as central elements that explain March's creativity and literary quality, as if it were a contemporary poet.

Keywords: Ausiàs March, Canonization, Ingenuity, Wonder, Baroque

* Aquest article forma part de les activitats del projecte de recerca *Mimesis. Creació literària, vidat de autor y poètica en la edad moderna* (PID 2019-1109 86GB-I00), finançat pel MICINN.

DATA PRESENTACIÓ: 23/04/2024 ACCEPTACIÓ: 11/05/2024 · PUBLICACIÓ: 01/06/2024

El model de canonització que instaura el Renaixement italià per als poetes en vulgar es va aplicar parcialment a Ausiàs March a partir de l'edició barcelonina impulsada per Ferran de Cardona i de Requesens, apareguda el 22 de desembre de 1543 a les premses de Carles Amorós. Don Ferrando, que així és com era conegut a l'època, pretén aplegar el conjunt de l'obra poètica marquiana i hi acaba reunint 122 composicions, en revisa manuscrits i restitueix ecdòticament la inscripció original, estableix un discurs amorós que cohesiona els diversos poemes en una unitat de sentit a través d'una estudiada ordenació, tenint present el *Canzoniere* petrarquesc, i aporta uns paratextos, amb esbossos d'interpretació, anotacions o glossaris, que emulen el tractament dels clàssics grecollatins i dels nous clàssics de la literatura italiana.¹ Tanmateix, un dels elements essencials d'aquest model de canonització, la vida de l'autor situada en els prolegòmens de l'obra completa, no apareix en cap de les edicions renaixentistes de March. Paradoxalment, la vida proemial que culmina la canonització d'una obra poètica en vulgar es difon en la versió llatina del corpus poètic de March: és l'*Ausiae Marchi, elegantissimi poetae valentini, Vita* de l'hel·lenista valencià Vicent Mariner, publicada a Tournon el 1633.² Les notícies

1 Sobre la valoració de les poètiques en vulgar al Renaixement català, cf. Esteve/Moll (2011). Sobre aquest model de canonització renaixentista aplicat específicament a l'obra d'Ausiàs March cf. Lloret (2013); Solervicens (2021). La primera visita d'Ausiàs March a la galàxia Gutenberg, en canvi, es mou en uns paràmetres substancialment diferents als de les edicions barcelonines de 1543, 1545 i 1560. El primer editor marquianista, Baltasar de Romaní (València, 1539), fa una selecció molt parcial de només 46 poemes, unes dimensions habituals en les recopilacions manuscrites del segle XV i de començament del XVI, elaborada amb criteris eminentment morals i acompanyada d'una traducció castellana en vers encarregada de llimar-ne els components susceptibles d'una lectura heterodoxa. La supressió de les endreces als poemes marquians, per obviar que March adreça el seu discurs amorós a diverses dames, s'hauria d'interpretar en aquesta direcció. Es pot consultar el facsímil de l'edició i traducció de Baltasar de Romaní, impresa per Joan Navarro el 1539 i adreçada al duc de Calàbria, en la versió curada per Vicent Josep Escartí amb transcripció i amplis comentaris a March (1997b).

2 Vicent Mariner (València, darrer terç s.xvi-Madrid, 1642), es va formar a la Universitat de València, on va ser deixeble de Joan Mínguez i segurament també de Pere Joan Núñez, a qui elogia a l'*In priscos et celebres Valentinae urbis poetas*. Durant la primera dècada del segle XVII va participar activament en la vida cultural valenciana. Al voltant de 1612 va començar a residir a Madrid, com a preceptor i bibliotecari de diversos membres de la família Sandoval. A Madrid va entrar en relació amb escriptors com Lope de Vega i Quevedo o amb catalans que formaven part de la Cort com el preceptor del futur Felip IV, el barceloní Galceran Albanell, també format per Núñez. El 1633 és nomenat conservador dels manuscrits grecs de l'Escorial. Va estar connectat epistolàriament amb diversos hel·lenistes europeus: Daniel Heinsius, Ertijck de Put (Erycius Puteanus), André Schott, Frédéric Moreau, Kaspar Schoppe (Gaspar Sciopio), Jean Meursius i, entre altres, els jesuïtes Hemann Hugo i Denis Pétau (Dionisio Petavio). La seva participació als prolegòmens de diverses edicions valencianes demostra que mai no es va deslligar totalment de la seva ciutat natal. De fet, va signar totes les seves obres com «Vicenti Marinerii Valentini» i es conserven epístoles amb erudits valencians com Joan Mínguez. Va traduir al llatí les *Olympias* (1617) i les *Pythias, Nemeas i Isthmias* (1618) de Píndar, amb diversos escolis; set tragèdies de Sòfocles (1619) i set d'Eurípides (1624), amb diversos escolis; Apol·loni de Rodes, amb escolis (1621); Teòcrit (1625) i Hesíode (1625), amb els comentaris de Joan Tzetzes; i la *Iliada* i l'*Odissea* (1623) amb els comentaris a Homer d'Eustaci (1623), Didimi (1624), Tzetzes i Porfiri (1625). De llengües romàniques, a part de traduir al llatí l'obra poètica d'Ausiàs March (1633), també va oferir una versió llatina de la *Fàbula de Faetón* del Conde de Villamediana. Al castellà va traduir diversos tractats aristotèlics, entre els quals la *Poètica* i la *Retòrica* (1630), i la història d'Alexandre Magne d'Arrià de Nicomèdia (1633). És autor d'una elegia *In priscos et celebres Valentinae urbis poetas* (1633), d'un extens opuscle en vers *De furore poetico vel insano Phoebi afflatu terpbchlimolpion* (1639) i de diversos epigrames, epitalamis i panegírics en llatí i en grec.

biogràfiques anteriors situades als prolegòmens de manuscrits i edicions d'Ausiàs March són escadusseres i poc homologables a la proposta de Mariner.³

La vida marquiana de Vicent Mariner s'insereix dins d'un imprès voluminós i temàticament complex publicat per Louis Pillhet (Ludovicum Pillhet) a Tournon el 1633: la *Vincentii Marinerii Valentini Opera omnia, poetica et oratoria in IX libros diuisa*. El volum aplega diversos opuscles llatins en prosa i en vers de Mariner, tot i que concedeix un paper quantitativament i qualitativament molt rellevant a la traducció llatina en dístics elegíacs de l'obra de March. De fet, en diverses ocasions el propi Mariner es refereix a l'imprès com «el meu Ausiàs March» i no es tracta només d'una percepció subjectiva: el bloc marquianà és el més coherent i el més extens, s'inicia a la pàgina 497 i acaba a la 865 (erròniament numerada com a 863). La coberta del volum oculta el protagonisme inqüestionable de March i la quantitat d'opuscles que hi incorpora aconseguix dissoldre'n la coherència temàtica. Davant de l'anhelada possibilitat d'accedir a la impremta Mariner versemblantment va intentar incloure-hi una mínima part de la seva extensíssima producció inèdita.

El bloc marquianà de l'imprès conté: a) una extensa carta dedicatòria a Luis Méndez de Haro, a qui considera el patrocinador de l'edició,⁴ hem de creure que de la traducció de March, perquè el volum té com a destinatari Felip IV (pp. 497-509); b) la *Vita* de March (pp. 510-520); c) l'elegia *In prisicos et celebres Valentinae urbis poetas*, un elogi dels humanistes i poetes valencians del Renaixement, que podem creure que situa March dins del Renaixement valencià (pp. 520-541); d) la traducció, en dístics elegíacs, de l'obra poètica de March distribuïda en sis parts (541-859, numerat com a 857); i e) la breu *Elegia Alethina* que clou l'imprès i que, tot i no ser estrictament marquiana, Mariner concep com a colofó (pp. 859-865, numerades com a 857 i 863).⁵

L'operació editorial de Vicent Mariner pretén canonitzar March, assumint que la perpetuïtat de la memòria i de la fama s'obtenen per mitjà de les llengües clàssiques i de la impremta, dues certeses reiterades en molts dels seus escrits. La traducció de March s'explica clarament a partir

3 El precedent més consistent serien les informacions biogràfiques que conté el pròleg de Jeroni Figueres al manuscrit copiat per encàrrec de Lluís Carròs de Vilaregut a València el 1546 (actualment el manuscrit 3695 de la BNE). També aporta sintètiques informacions biogràfiques Juan de Resa a l'epístola proemial adreçada a Gonzalo Fernández de Córdoba que encapçala l'edició de March impresa a Valladolid el 1555. Aquestes informacions amb diferents paraules reapareixen als prolegòmens de la traducció castellana impresa a Saragossa el 1562, signada per Diego de Fuentes, el primer curador marquianà que utilitza el terme «Vida» com a encapçalament per a les seves concises informacions sobre l'autor.

4 «Quam quod dignatus fueris sub tuo mirifico patrocinio meum conciuem nobilissimum equitem illustrissimum et acutissimum poetam Ausiam Marcum suscipere» (March 1997a: 94).

5 Edició moderna amb traducció al català, a cura de Marco Antonio Coronel Ramos, de les parts *a*, *b* i *d* a March (1997a). A part de l'imprès, quatre manuscrits transmeten versions prèvies de diversos components marquians del volum: el 9801 de la BNE transmet les parts *b*, *c* i *d*; el 9810 de la BNE, *b* i *c*; el 9799 de la BNE copia *a* i el 9807 de la BNE transmet *e*. Una part de la *Vita* de March de Mariner ha estat editada i traduïda al català per Alejandro Coroleu a Solervicens (2012: 173-177).

d'aquests paràmetres, tot i que no solament. Mariner també pretén internacionalitzar March (i internacionalitzar-se) a través d'una versió llatina impresa a França. L'extensa i hiperbòlica epístola dedicatòria del volum, adreçada a Luis Méndez de Haro, a qui qualifica de patrocinator de l'edició, desplega dos tòpics: que l'edició concedirà la immortalitat a l'autor i al dedicatari i que el patrocini de Méndez de Haro beneficiarà l'obra amb la seva divinitat protectora. La protecció de la saviesa, segons Mariner, l'eleva a la categoria dels grans prínceps i li garanteix un reconeixement etern. El paper real de Méndez de Haro en el finançament de l'edició no està contrastat documentalment. De fet, Mariner havia contemplat altres destinataris d'aquesta part del volum, un fenomen que es repeteix en d'altres opuscles de l'hel·lenista valencià, dels quals també en conservem diverses dedicatòries. Finalment va optar per Luis Méndez de Haro, un personatge influent a la cort, nebot del comte duc d'Olivares, educat amb el futur Felip IV, ben relacionat amb el Comte de Villamediana, de qui Mariner també havia versionat en llatí la *Fábula de Faetón*, i destinat a succeir al pare i a l'oncle per esdevenir VI marquès del Carpio, II comte-duc de Olivares i I duc de Montoro.⁶ Mariner hi havia de veure una bona oportunitat no solament per socialitzar sinó també per prosperar a la cort. Amb tot, la connexió de Méndez de Haro amb Ausiàs March no és aleatòria ni només oportunista. Encara que el precedent no és esmentat en l'extensa carta dedicatòria de Mariner ni ha estat tingut en compte en els estudis que s'han dedicat a la traducció, és bo tenir present que el 1625 Méndez de Haro s'havia casat a Barcelona amb Catalina Fernández de Córdoba i d'Aragó, besneta de Ferran Folch de Cardona, l'impulsor de les primeres edicions barcelonines de March.

Mariner assumeix que la versió llatina aporta prestigi a l'obra de March i que el suport paratextual de la *Vita* i dels altres materials preliminars en refermen la canonització, però també que tots dos components són essencials per a la difusió internacional de March (i de Mariner) i crec que aquest és un altre aspecte determinant de l'operació intel·lectual que ha emprès. En aquest sentit, un fons que tampoc ha estat tingut en compte en la contextualització de la traducció marquiàna és la correspondència epistolar que Vicent Mariner va mantenir amb el jesuïta belga André Schott (llatinitzat Andreas Schottus). L'epistolari fa evident la importància que donava a la difusió internacional de l'obra de March, perquè Mariner demana a l'erudit belga no solament quina opinió li mereix 'el meu March' llatí sinó també com s'està difonent i quines reaccions genera.⁷ És significatiu que designi el conjunt del volum sinecdòquicament com 'el meu March'. No ens han pervingut les respostes de Schott als requeriments de Mariner i, per tant, no podem esbrinar si la motivació es va acomplir, però les cartes són ben indicatives de la voluntat de travessar fronteres de la publicació i de la confiança d'impactar en el món cultural centreeuropeu.

No es tracta, però, de prestigiar, canonitzar i difondre internacionalment March amb els mateixos arguments i els mateixos mètodes dels editors renaixentistes. Almenys no solament. És cert que tant la traducció com l'estructuració de les composicions no semblen traïr una relectura en clau

6 Aprofundeix en el polític la monografia de Valladares (2009).

7 Transmet l'epistolari el manuscrit 9807 de la BNE.

barroca. Els canvis més significatius que introdueix Mariner en el vers marquià obeeixen a la necessitat de convertir decasíl·labs en díctics elegíacs.⁸ Pel que fa a l'arquitectura global de les composicions, la base de Mariner és l'edició barcelonina de Ferran de Cardona, tot i que no de la primera edició de 1543 sinó de la reedició amb mínimes correccions de 1545, impresa igualment per Carles Amorós. La nova edició llatina segueix substancialment l'ordenació de l'imprès de 1545, complementada amb les incorporacions incloses per primer cop a l'edició de Valladolid de 1555, orquestrada per Juan de Resa, possiblement amb l'assessorament de l'humanista valencià Honorat Joan.⁹ És precisament al relat biogràfic de Mariner on podem percebre de manera més clara un component epocal barroc que en alguns aspectes rellegeix March per situar-lo en un nou paradigma poetològic.

Mariner entén el relat biogràfic dins dels patrons retòrics de l'encomi,¹⁰ justifica extensament la necessitat de confeir biografies d'herois i de savis, tot i que la fama ja els hagi concedit l'eternitat, pel caràcter exemplar de les seves trajectòries vitals, i en precisa els antecedents clàssics i renaixentistes més il·lustres: remet explícitament a Plutarc i a Diògenes Laerci entre els referents hel·lenístics i a l'humanista florentí Pietro Riccio Crinito, l'autor del *De poetis latinis libri V* (1513), que aplega la vida de 93 poetes llatins, entre els referents renaixentistes. En molts aspectes la *Vita* de March es mou dins d'uns patrons biogràfics ben establerts al Renaixement italià, difosos internacionalment i convertits en estàndards del relat biogràfic de l'Edat Moderna.

L'origen del llinatge del poeta i l'enumeració d'alguns fets que va protagonitzar, l'explicació de la gestació de la seva obra literària i la valoració d'alguns dels seus poemes són els eixos que Mariner desenvolupa, amb tots els ressorts retòrics que li ofereix el gènere de l'elogi. Del model que el Renaixement va instaurar n'exclou elements molt recurrents com l'exploració del caràcter del biografat, en el cas dels poetes sovint vinculat a la malenconia, i la descripció del físic, sempre molt imaginativa, tot i que se sol indicar que prové de la memòria transmesa generació rere generació a partir d'algú que el va conèixer, de gravats no conservats o fins i tot de l'exhumació del cadàver. Els paradigmes específics aplicats a March i la valoració global de la seva obra tampoc difereixen substancialment dels patrons ja aplicats durant el Renaixement. March per Mariner continua essent la simbiosi perfecta de filòsof i poeta, d'un filòsof que penetra subtilment en la naturalesa humana i ofereix un model de viure i d'un poeta que domina l'eloqüència i ofereix un model d'escriptura:

8 Analitza la traducció de Mariner Coronel Ramos (1994) i Coronel Ramos al pròleg a March (1997a: 33-70).

9 Recentment Albert Lloret ha explicat coherentment la interferència de les dues edicions catalanes prèvies, la de 1545 i la de 1555, en l'edició llatina de Mariner i les raons d'algunes reiteracions de poemes en l'imprès: cf. Lloret (2023). Queda pendent explicar els motius que porten Juan de Resa i Honorat Joan a alterar l'ordenació dissenyada el 1543 i perquè, al marge de la major compleció, l'edició barcelonina de 1560, impresa per Claudi Bornat, s'allunya de les precedents edicions barcelonines i adopta l'ordenació de Juan de Resa-Honorat Joan.

10 «Quamuis praeclarissimis famaе uocibus doctorum hominum quasi sub uiuis encomiis uita subsistat» (March 1997a: 100).

«illustrissimum et acutissimum poetam» que «animos ingenti exhilarat oblectamento et mentes diuino carmine recreat, allicit, excitat».¹¹

El marc temporal on situa el poeta és l'aspecte més contradictori del seu relat biogràfic. L'elevat llinatge del poeta i la connexió amb la cort i amb el monarca fan de component aglutinador d'una trama amb múltiples ubicacions i temporalitats perquè, en realitat, Mariner solapa diverses autoritats contradictòries en capes que no jerarquitzava i no aconseguia treure'n l'entrellat. D'entrada, reproduïx literalment la succinta informació de Juan de Resa als prolegòmens de l'edició de 1555 segons la qual March va viure en temps d'Alfons el Magnànim, el monarca que va conquerir Nàpols per a la Corona d'Aragó. Tanmateix, aquestes dades són considerades falses d'acord amb el criteri del professor de retòrica d'Alcalà i cronista d'Índies Luis Tribaldos de Toledo, secretari del Conde de Villamediana durant la seva ambaixada a Anglaterra. Tribaldos, coetani de Mariner, era un erudit rellevant a la Castella de l'època, de qui Lope de Vega al *Laurel de Apolo* (1630) impel·lia a «sus letras celebrad, su entendimiento,/ su condición amable y generosa,/ su dulce verso y su fecunda prosa».¹² Tant pels temes de què tracta com pels personatges amb qui està connectat és molt versemblant que Tribaldos i Mariner es coneguessin personalment.

Segons la versió que afirma que extreu de Luis Tribaldos de Toledo, March hauria viscut al segle XIII, el Magnànim és substituït per Jaume I i Nàpols es transforma en Mallorca, una illa que el monarca hauria conquerit amb el suport del poeta. Mariner, amb l'autoritat concedida a Tribaldos, considera molt satisfactori aquest relat. La versió doscentista li permet estirar el tòpic de l'escaient combinatòria de ploma i espasa i atribuir un caràcter fundacional a l'obra literària de March, però l'aspecte més rendible d'aquesta ubicació temporal és l'alteració de la prelatió cronològica entre Petrarca i March i la consideració del primer com a seguidor del segon, amb dades erudites de suport per justificar com Petrarca hauria conegut l'obra de March a la cort de Navarra, amb tota la càrrega patriòtica de la constatació.

Val a dir que el discurs oscil·lant sobre el tema ja prové del Renaixement i no és estrany al Barroc. Mariner esmenta a favor de la tesi doscentista Pere Antoni Beuter i Pomponio Torelli. En el cas de Beuter es tracta d'una confusió segurament motivada per una lectura precipitada del començament del pròleg a la seva *Primera parte de la Crónica general de toda España* (1550) on afirma que «Petrarca se aprovechó y hurtó de las obras de un nuestro caballero valenciano que fue casi cien años primero que el Petrarca escribiese».¹³ En realitat Mariner acaba adonant-se que Beuter es refereix a Jordi de Sant Jordi i no a March, però no per això suprimeix la menció. En el cas de Pomponio Torelli

11 «Poeta molt il·lustre i subtil» que «genera en els esperits un ingent gaudi i guareix, alimenta i envigoreix el pensament amb poemes sublimes» (March 1997a: 94). Sobre l'aplicació a March d'aquests paràmetres durant el Renaixement, cf. Solervicens (2021: 209-216).

12 Silva 8, vv. 473-475: Vega (2007: 412). Val a dir que a la silva setena Lope de Vega glossa també molt elogiosament la trajectòria de Vicent Mariner.

13 Regularitzo gràficament a partir de Beuter (1604: 2v).

l'afirmació és correcta tot i que, malgrat el paper rellevant que va tenir en la reconfiguració del petrarquisme i en la configuració d'un nou discurs sobre la lírica, prové d'un *Trattato del debito del cavalliero* (1596) i no dels seus escrits poetològics.¹⁴ En temps de Mariner manté la mateixa percepció Saavedra Fajardo a la *República literaria* (publicada pòstumament el 1655)¹⁵ i la remor arriba fins al segle XVIII, encara que sigui per malfiar-se'n o ja per impugnar la ubicació de March en temps de Jaume I.¹⁶

Després d'haver donat credibilitat a aquest relat, d'estirar-ne àmpliament les repercussions en termes biogràfics i literaris i de convertir March en un dels models del *Canzoniere*, Mariner descobreix una altra font d'autoritat que el desmenteix, detecta algunes dades que no encaixen en un Ausiàs March situat en temps de Jaume I i integra novament la refutació dins del relat. Una dada ja anunciada prèviament és el diàleg poètic, que Mariner tradueix, entre March i Tecla de Borja sobre la importància de la vista i de l'oïda en l'amor; l'altra, la vinculació de March amb el Príncep de Viana. En un sorprenent gir de guió Mariner reporta l'opinió del jesuïta Juan de Mariana a *De rebus Hispaniae* (1605) segons la qual Ausiàs March i Carles de Viana eren grans amics i troba igualment plausible que el príncep es delectés amb la lectura de l'obra inspiradora de March. Mariner clou la *Vida* de March amb aquestes constatacions, sense ni tan sols pretendre resoldre la contradicció que generen amb les afirmacions precedents, sigui perquè té dubtes per identificar la versió més versemblant o simplement perquè no vol renunciar al prestigi que confereix a March poder haver estat model de Petrarca.

La trama poetològica que sustenta la valoració de l'obra de March és força més nítida i consistent i és en aquest àmbit on les connexions amb el marc conceptual del Barroc emergeixen de manera més clara. La creativitat d'Ausiàs March es presenta com a resultat del furor de la inspiració de les muses («afflatus»; «inflammo»; «musarum percoquant gloriam») i d'una divina sensibilitat («divino sensu»). Res sorprenent essent Mariner l'autor de l'opuscle *De furore poetico vel insano Phoebi afflatu terpchlímpion* (Cant plaent sobre el furor poètic o sobre la inspiració enfollida de Febos),¹⁷ datat el març de 1639, on, en 607 versos de lectura gens fàcil, presenta el furor com una il·luminació de l'ànima que permet escrutar, penetrar i fer accessibles els secrets més profunds del cel. Segons Mariner la necessitat de transmetre el coneixement obtingut per la il·luminació de la ment explica l'existència de la literatura, que manifesta els lligams divins de les paraules i fa tangible el que per

14 I ha estat ja detectada per Marco Antonio Coronel Ramos a March (1997: 105-107): «Acciochè non abbia poi a dire col Petrarca, imitando in cio Osia March».

15 «Ausiàs March escribió en llengua lemosina, y se mostró agudo en las teóricas y especulacions de amor, y aun dio pensamientos a Petrarca para que con pluma más elegante los ilustrase y hiciese suyos»: Saavedra Fajardo (2008: 91).

16 És el cas d'alguns interlocutors epistolars dels Mayans, per exemple Manuel Martí (Mayans 1983: 273-277) i Francesc Cerdà i Rico (Mayans 2000: 261). Joan Andrés a la seva magna història de la literatura universal, *Dell'origine, progressie stato attuale d'ogni letteratura* (1782), considera que es tracta d'una teoria insostenible. Explora aquest aspecte Ortega (2020: 262-268).

17 Opuscle editat i traduït al català per Alejandro Coroleu i Josep Solervicens, a Solervicens (2012: 47-77).

a tothom és invisible. Mariner valora les obres literàries fruit del furor en funció de la seva capacitat de transmetre la saviesa més recòndita i subtil, però també planteja la dificultat de discernir el grau d'inspiració d'un poeta i, per això, la seva situació dins del cànon. Les observacions referents a March poden considerar-se una aplicació pràctica dels principis que sostenen el seu pensament literari.

La brillantor mental que origina el furor en Ausiàs March s'articula a través de l'enginy i de l'agudesa i els seus efectes meravellen fins i tot els déus. És així com els versos marquiàns, en la versió de Mariner, queden perfectament ubicats dins del sistema literari característic del Barroc. Focalitzo en tres passatges concrets aquesta reconversió barroca de la vida i de l'obra de March.

En el discurs de Mariner l'enginy i l'agudesa, dos atributs que considera pràcticament equiparables, són fruit del furor poètic i no de cap tècnica adquirida i d'ells en deriva la meravella dels receptors. Heus aquí com els posa en relació:

Quod autem sub multis dubitationis umbris delitescit, est quod ingenue omnes communi fere consensu et unico ducti suffragio confitentur nimirum ardentissimo hunc poetam praeditum fuisse ingenio vivacique mentis acumine viguisse, ita ut omnium doctorum animos in stuporem facile duxerit. Cum enim suam celerrimae mentis erigit cogitationem, dices fulminanti quodam impetu summum aethera percurrere et totam ingenii exhaurire facultatem et ipsos naturae anfractus ob oculos elegantissimo et mirifico verborum apparatu constituere.¹⁸

El talent natural de March es concreta, doncs, en termes d'agudesa i enginy, dos atributs que el caracteritzen com a poeta i expliquen des d'una òptica barroca la seva creativitat. Mariner transfereix el concepte retòric d'*Inventio* a la poètica per designar un singular procés de selecció de continguts poètics que posteriorment, mogut igualment per l'enginy, permetrà fer emergir les paraules adients. El concepte que Mariner designa amb l'expressió «ob oculos elegantissimo et mirifico verborum apparatu constituere» apareix a l'inici de l'actual capítol 17 de la *Poètica* aristotèlica (1455a23), referit a la necessitat d'escriure la tragèdia tenint en compte la totalitat de la trama i la unitat de sentit que ha d'expressar, i reapareix al llibre segon de la *Retòrica* (1386a34-36 i 1386b5) en el sentit de visualitzar un concepte, fer-lo evident. Mariner, que prèviament ja havia traduït al castellà tant la *Poètica* com la *Retòrica* d'Aristòtil, utilitza l'expressió d'acord amb el sentit de la *Retòrica* aristotèlica.

El mèrit del poeta rau en la capacitat de fer visible l'invisible per d'altres mitjans i ho aconsegueix valent-se de l'enginy, un fenomen per ell mateix només explicable dins del camp de la meravella i al seu torn destinat a desvetllar la meravella dels receptors. La codificació de Mariner difereix de

18 Solervicens (2012: 174). Traducció d'Alejandro Coroleu al mateix volum: «El que s'amaga sota moltes ombres de dubte és que tots, portats gairebé per un mateix judici i per una única opinió, clarament reconeixen que aquest poeta fou dotat d'un ingeni brillantíssim i que destacà per la vigorosa agudesa del seu pensament, de manera que podia provocar amb facilitat l'admiració en els ànims de tots els savis. Certament, quan la seva celebèrrima ment basteix les invencions, diràs que, amb un cop fulminant, recorre les regions més altes del cel, esgota tota la facultat de l'ingeni i, amb aparat de paraules elegantíssim i admirable, posa davant dels ulls les mateixes sinuositats de la natura».

l'*Ingenium* de què tracta Horaci, el talent natural, i s'acosta al fenomen intel·lectual que serà tipificat posteriorment per Mateo Peregrini a *Delle acutezze che altrimenti spiriti, vivezze e concetti volgarmente si appellano* (1639), per Baltasar Gracián en la seva primera conceptualització a l'*Arte de ingenio. Tratado de la agudeza* (1642), i en la seva segona versió, ampliada i prolixament exemplificada, a l'*Agudeza y arte de ingenio* (1648), i en una retòrica tan barroca i exhuberant com *Il cannocchiale aristotelico* (1654/1670) d'Emanuele Tesaurò.¹⁹

L'enginy barroco permet establir analogies insòlites i inesperades entre objectes i conceptes mai relacionats, oferir una nova ponderació o noves perspectives sobre una cosa, articular nous conceptes i escrutar en els grans misteris. Segons Mariner, els resultats textuais de l'enginy es verifiquen a un doble nivell. En el pla de la *Inventio*, pels continguts transcendents de la poesia de March, que abasta tots els àmbits del saber i que excel·leix en l'àmbit filosòfic, per la inspiració divina que la genera. En aquest sentit, Mariner connecta l'enginy amb la profunditat intel·lectual d'Ausiàs March.²⁰ En el pla de l'*Elocutio*, Mariner els verifica per la capacitat de visualitzar els conceptes abstractes amb un estil majestuós i una selecció de paraules elegants i d'eficaces figures retòriques, fins al punt que pot requerir d'un lector igualment inspirat per fer-ne una correcta interpretació. La formulació sovint hiperbòlica de Mariner el porta en aquest cas a identificar els savis com a destinataris de la meravella. Francesco Patrizi a la *Deca ammirabile* del seu tractat *Della poetica* (1587) considera, en canvi, que els únics a qui no afecta la meravella són als savis i als estúpids.²¹

Tot i la discrepància puntual amb el primer tractat que reconceptualitza en clau barroca la meravella i la converteix en paràmetre distintiu de la literarietat, Mariner es val de termes com *Admiratio*, *Miror*, *Miraculum*, *Stupor* o *Mirifico*, tots ells dins del camp semàntic de la meravella, per referir-se tant a les propietats de la poesia marquiana com als efectes que genera. Entre les propietats identificatives de la meravella en una obra literària pren en consideració l'elaboració d'una llengua allunyada dels usos corrents i la construcció de figures retòriques. Dos components que en aquest cas ja Francesco Patrizi havia precisat a la *Deca ammirabile* (1587). La poesia neix amb la finalitat de sorprendre i trencar l'horitzó d'expectatives dels receptors. Ara bé, aquesta meravella és una finalitat instrumental, en realitat una peça en l'engranatge de la comprensió, del plaer intel·lectual o de la instrucció ètica.

El caràcter meravellós inherent a la construcció dels registres literaris d'una llengua és explorat igualment per Mariner i rep una especial ponderació en el cas d'Ausiàs March, en termes ben contundents:

19 Una bona visió de conjunt del tractament del concepte a l'Europa del Barroc a Blanco (1992).

20 Explora aquesta via interpretativa de l'obra marquiana Müller (2014).

21 Pel que fa als primers: «tutti gli uomini crediamo noi essere atti ad essere presi da meraviglia, fuor che due maniere di essi. E cioè l'una gli interamente saggi, e che in sapere sono agli idii paragonati e sopra ai filosofi s'inanzano, dei quali Orazio disse *nil admirari prope res est una Numici/ solaque quae potuit facere et servare beatum*» (Patrizi 1969: II, 290).

Ut autem Homerus pleno graecae elegantiae pectore divinos Pegasei fontis haustus eructat et graecam facundiam exornat et ipsas novem musas mirabili suo ingenio illustrat, ita etiam brevem et succinctam Valentiae gentis linguam praecipitemque et volubilem sermonem divinis sui ingenii flexibus et quasi ipsis musarum gyris Phoebique patris afflatu, Valentinae linguae ariditatem et brevitatem quasi in tumentem deducit rhetorici fluminis maiestatem, et in copiosum quendam naturae hortum variis consitum floribus et divinis variatum viridariis per pictas Turiacae linguae glebas Valentinam omnem invexerit locutionem, et paene miraculum redolet tantam ingenii magnitudinem et praestantiam tam arcto et astricto eloquii stilo potuisse effundere. Ex quo facile est ut quisque in animum inducat suum, quemadmodum Virgilius latinam et Homerus graecam linguam carminum et sententiarum festivo et divino sensu decorarunt, nihil minus Ausiam Marchum valentinum eloquium suae mentis sententiis quasi quibusdam albetibus gemmis ditasse, et tantum id magnis praestitisse quantum maior est in eloquio difficultas minorque linguae apparatus et astrictior verborum concursus.²²

Les afirmacions paradoxals i les formulacions hiperbòliques caracteritzen sovint l'expressió de Mariner, que, en aquest cas, considera que la poesia d'Homer (i la de March) il·lumina les muses i no a la inversa, per tal de magnificar la força del furor poètic que canalitzen. Des d'aquesta perspectiva un dels elements més valuosos de March és la capacitat de transformar el llenguatge planer, concís, limitat i referencial dels valencians en una llengua literària, per virtut del furor i del particular enginy del poeta. Una transformació tan contundent és a l'abast de molt pocs, dels forjadors d'una llengua literària. Mariner esmenta Homer i Virgili com a referents per al grec i el llatí del que March va aconseguir operar en el català de València i atribueix als tres escriptors dots meravellosos per transformar un territori erm literàriament en un verger exuberantment florit.

L'excel·lència de March es vehicula a través d'un estil igualment excels, fet que justifica l'ús de registres ampul·losos, allunyats de la manera corrent d'expressar-se, i la selecció de figures i trops per la necessitat d'expressar grans conceptes, d'embellir el discurs i d'evitar l'automatisme de la referencialitat, val a dir per superar la designació mecànica a través d'un estil i d'un lèxic que es perceben com a nous i que no solament fan més artificiosos o més bonic un discurs, sinó que també expressen. El poeta transforma els objectes ordinaris en matèria artística i aconseguix que els lectors els percebin com a novetat. L'alteració que genera aquesta transformació literària d'una llengua esdevé, des de l'òptica barroca, una marca de literarietat.

22 Solervicens (2012: 175-176). Traducció d'Alejandro Coroleu al mateix volum: «Com Homer, amb el pit ple d'elegància grega, exhala els ardors divins de la font de Pegàs, guarneix la facúndia de la llengua grega i il·lumina amb el seu engeni admirable les mateixes nou muses, així també Ausiàs March, amb els matisos sublims del seu engeni i, com si diguéssim, els girs particulars de les muses i la inspiració del pare Febos, féu entrar la concisa i breu llengua de la gent valenciana, la seva parla precipitada i voluble, i l'aridesa i concisió de la llengua valenciana en una mena de majestuositat creixent amb el flux de la retòrica. Introduí la manera de parlar dels valencians en un fèrtil hort natural plantat de flors diferents i transformat en vergers meravellosos que s'estenen pel terreny florit de la llengua del Túria. Fa olor de miracle que un engeni tan gran i excel·lent pogués derivar-se d'una llengua d'expressió tan reduïda i estreta. Per això és fàcil que cadascú es convencí que, com Virgili i Homer exalçaren les llengües llatina i grega amb poemes i idees de sensibilitat genial i divina, no menys va enriquir Ausiàs March la parla valenciana amb idees del seu pensament com a gemmes resplendents, i que excel·lí en tot això, tant més quant major és la dificultat en l'expressió, menor l'aparat de la llengua i més reduït el cabal de paraules».

És des d'aquesta perspectiva que Mariner considera l'obscuritat i l'estranyesa de la poesia d'Ausiàs March com a marques indubtables de la seva qualitat literària:

Multa etiam medicinae arcana in elegia 4 libri V²³ et in aliis locis incredibilis et praestanti ingenii acumine depromit. Et quia summis rerum difficultatibus suam totam inspersionem et absconditis rerum ambagibus sua carmina connectit, plane fatetur in elegia 2 libri V²⁴ se fere a nemine intelligi vel a paucis certe percipi posse; quod eius ingenii divinitatem et divinarum cogitationum sublimes sensus manifestat. Insurgit etenim acutissimus et varius, pervolat celerrimus, excurrit mirificus, proloquitur eloquens et plenus et divinissimo musarum modulamine cantat. In illo enim ita maiestas ingenii excellit ut artem omnem secum complecti procul dubio videatur.²⁵

La selecció de poemes comentats per Mariner a la *Vita* permet intuir indicis d'un cert gust estètic i epistèmic vinculable al Barroc. En el fragment ara esmentat, podrien entendre's en aquesta direcció els volers contraris del poema 119 -que en la versió de Mariner és la quarta elegia del llibre cinquè-, o, en d'altres passatges, l'encadenament d'oxímorons del *Llà só atès d'on só volgut fugir*, el poema 110 -que en la versió de Mariner esdevé la catorzena elegia del llibre tercer-, però el tractament que els dona Mariner no permet estirar mai gaire aquest fil. És, en canvi, un indicatiu més nítid de la recomposició barroca que des de l'òptica de Mariner la poesia críptica de March, la dificultat de comprensió, les digressions que hi introdueix i l'estranyesa que genera mostrin un enginy i un saber divins, en el sentit d'inspirats per la divinitat. En una lectura en clau barroca de l'obra de March la dificultat per ser entès afavoreix el trencament de l'horitzó d'expectatives dels receptors i requereix d'un lector inspirat per a la seva exegesi.

Tot i les vacil·lacions en aspectes tan rellevants com la ubicació cronològica d'Ausiàs March, una certa continuïtat del discurs biogràfic renaixentista i la reiteració de paràmetres ja aplicats a March en els paratextos de les edicions cinccentistes, Mariner, un hel·lenista que es relaciona amb escriptors

23 El poema 119 en l'ordenació de Pagès: *Maleit lo jorn que em fon donada vida*. Mariner tradueix per: *Sit maledicta dies qua vitae munera sumpsi*. El jo líric, «en mos volers contrari», es compara al metge que no coneix la malaltia del seu pacient i al malalt que no vol saber la causa de la seva febre, tot citant Hipòcrates.

24 El poema 111 en l'ordenació de Pagès: *Així com cell qui es parteix de sa terra*. Mariner tradueix per: *Patriam ut assiduo qui linquit pectore caram*. L'explicitació de la dificultat de ser entès pot procedir d'una interpretació literal de la tornada, no adreçada a ningú perquè fa temps que no parla amb Amor «e dona al món no sent de ma tristor» (v. 42), o d'una mala lectura del vers 39 «e d'altres molts que l'entendre no els val».

25 Solervicens (2012: 176-177). Traducció d'Alejandro Coroleu al mateix volum: «Exhibeix també, amb l'ajuda de l'agudesa preeminent del seu ingeni notable, molts secrets de la medicina en l'elegia 4 del llibre V i en altres llocs. I, donat que la seva poesia és farcida amb les dificultats més grans i que el nostre poeta enllaça els seus poemes amb digressions estranyes, ell mateix confessa obertament en l'elegia 2 del llibre V que gairebé ningú no el pot entendre o que pocs el poden copsar, la qual cosa mostra la divinitat del seu ingeni i l'excelsa sensibilitat dels seus divins pensaments. En efecte, destaca per la seva notable agudesa i per la seva varietat, alça el vol amb extraordinària celeritat, discorre admirablement, parla amb eloqüència i riquesa i canta amb la cadència divina de les muses. En resum, en ell excel·leix tant la majestat de l'ingeni que sembla –sense cap mena de dubte– que abraça en sí totes les arts.»

com Lope de Vega, Quevedo o el Comte de Villamediana i amb erudits com André Schott, tots ells immersos en el nou model epocal barroc, a l'*Ausiae Marchi, elegantissimi poetae valentini, Vita* insereix el paper del poeta i el sentit de la seva obra en el marc conceptual característic de la nova època. El nou paradigma converteix l'enginy, l'agudeses i la meravella en elements centrals de la creativitat i de la qualitat literàries. Així operant, March es tenyeix de Barroc tant estèticament com epistèmicament i està en condicions de continuar dialogant amb escriptors i lectors del segle XVII europeu com si d'un coetani es tractés.

Bibliografia

- Beuter, P.A. (1604) *Primera parte de la Crónica general de toda España y especialmente del reino de Valencia*, València, Pere Patrici Mey.
- Blanco, M. (1992) *Les Rhétoriques de la Pointe. Baltasar Gracián et le Conceptisme en Europe*, Paris, Honoré Champion.
- Coronel Ramos, M.A. (1994) «Traducir al pie de la letra / Traducir y variar», *Excerpta Philologica*, 4/5, pp. 165-182.
- Esteve, C. / Moll, A.L. (2011) «La poètica catalana del Renaixement. Conceptes clau», dins Solervicens, J./Moll, A. L. (eds.), *La poètica renaixentista a Europa. Una recreació del llegat clàssic*, Barcelona/Lleida, Mimesis/Editorial Punctum, pp. 199–241.
- Lloret, A. (2013) *Printing Ausiàs March. Material culture and Renaissance poetics*, Madrid, Centro para la edición de los clásicos españoles.
- Lloret, A. (2023) «L'original d'impremta de l'edició de Tournon (1633) i un altre testimoni perdut de la traducció llatina d'Ausiàs March» dins Garcia, Marinela et alii (eds.), *Estudis en honor del professor Rafael Alemany Ferrer*, Alacant, Departament de Filologia Catalana, Universitat d'Alacant, pp. 273-281.
- March, A. (1997a) *L'Ausiàs March llatí de l'humanista Vicent Mariner*, edició de Marco Antonio Coronel Ramos, València, Edicions Alfons el Magnànim.
- March, A. (1997b) *La primera edició valenciana de l'obra d'Ausiàs March (1539)*, ed. facsímil, presentació, introducció i transcripció de Vicent Josep Escartí, València, Bancaixa/Generalitat Valenciana.
- Mayans, G. (1983) *Epistolario, III: Mayans y Martí*, transcripció, notes y estudio preliminar por Antonio Mestre, València, Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva.
- Mayans, G. (2000) *Epistolario, XVII: Cartas literarias: correspondencia de los hermanos Mayans con los hermanos Andrés, F. Cerdá y Rico, Juan Bta. Muñoz y José Vega Sentmenat*, estudio preliminar, transcripció y notes por Amparo Alemany Peiró, València, Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva.
- Müller, I. (2014) *Wissen im Umbruch. Zur Inszenierung von Wissensdiskursen in der Dichtung Ausiàs Marchs*, Heidelberg, Winter Verlag.
- Ortega, N. (2020) *Enciclopèdisme i cànon. La literatura moderna a «Dell'origine, progressi e stato attuale d'ogni letteratura de Joan Andrés»*. Tesi doctoral, dir. J. Solervicens, Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona.
- Patrizi, F. (1969) *Della poetica*, ed. crítica di Danilo Aguzzi Barbagli, Firenze, Istituto Palazzo Strozzi, 3 vols.
- Saavedra Fajardo, D. (2008) *República literaria*, ed. de Francisco Javier Díez de Revenga, Murcia, Real Academia Alfonso X el Sabio.
- Solervicens, J. (2012) *La poètica del Barroc. Textos teòrics catalans*, Lleida, Ed. Punctum.

Josep Solervicens. L'Ausiàs March barroc de l'hel·lenista Vicent Mariner (1633)

- Solervicens, J. (2021) «La construcció d'un clàssic. El filtratge renaixentista d'Ausiàs March (1543-1560)», dins Müller, Isabel / Savelsberg, Frank (eds.), *Sabers per als laics. Vernacularització, formació i transmissió (Corona d'Aragó, 1250-1600)*, Berlin, Walter de Gruyter, pp. 197-218.
- Valladares, R. (2009) *Luis de Haro y el gobierno de Felipe IV*, Madrid, Centro de Estudios Europa-Hispánica.
- Vega, Lope de (2007) *Laurel de Apolo*, ed. de Antonio Carreño, Madrid, Ed. Cátedra.